

Кажан? Каяа? Чүү?

ДУУН

РОССИЯДА ЭҢ УЛУГ

Дуун Москваның мурнуу-чөөн чүгүнде Красовка районунда 2100 киж и өөренир школада баштайгы өөредилге хүнү эгелзэн.

Бо школаны чурттуң массалыг медээлер өөрлөргө Россияда эң улуг школа деп чыгарып келген. А Кызылдың №5 гимназиясында 1040 киж хей, а тодаргайлаарга, 3140 өөреникчи сентябрь 1-ден эгелеп парталарга олурупкан.

Ол дугайында Тывада албан-ажылының өөрлөргө биле сургакчылаашкын кылып келген Россияның өөредилге болгаш эртем сайыш Ольга Васильева Тываның Чазаның бажыңга башкылар-биле ужуражылгада бадыткап чугаалааш, Россияда эң хей өөреникчилиг Кызылдың №5 гимназиясының директору Ирина Казанга байыр чедирип холун туткаш, чаа өөредилге чылында чедишкinnerни күззэн.

БӨГҮН

ВИДЕО КОНФЕРЕНЦИЯ

Кызыл хоорайның мэриясы, тус черниң Төлээлекчилериниң хуралының делегаттары найысылалдың чаагайжыдылган чогоур кичээнгеи угландырган. Оң бир чижээ, амгы үеде хоорайның хейти болгаш албан организацияларындан, төвөлел офистеринден саналдап кириген Кызылдың чаагайжыдылганың дугайында төвөлелдерниң сайгарылганын чорудуп бар.

Бөгүн Кызылдың мэриясының хуралдаарына ук төвөлелдерге хамаарышкан сайгарылганы видео конференция хевиге эрттирер. Ооң-биле чергелештирерайның Мира, Первомайская, Юбилей-кудумчуларында уруглар ойнаар болгаш өрт шөлдерин эде дерип кылганының чаа ажыдышкынын кылыр.

ДААРТА

БИЛИГЛЕР ДЭЭРБЭЭ

Тываның национал музейиниң хуралдаарына 17 шакта Гуманитарлыг эртем-шингел институтунуң организастааны-биле билиглер дээрбээ» деп хемчегни эрттирер. Аңаа тыва генетик эртемден Чодураа Айловна Доржу «Моол болгаш тыва аның овчаркалары. Оларның онзагайлары» деп лекцияны номчуур.

ҮННӨП ЧУГААЛАЖЫР

Тус төлээлекчилериниң Кызыл хоорайның комитеттериниң каттыш-хуралы даарта мэрияның 210 дүөрээлинге 14 шакта эгелзэр. Аңаа төлээлекчилериниң Кызыл хоорайнының 46-гы сессиязынга белеткелдерин түннөп чугаалажыр.

Кызылдың Улус Төлээлекчилериниң 46-гы сессиясы сентябрь 7-де аның хуралдаар залына 14 шакта эгелзэр. Сессияга Кызылдың улуг хамаатызы атка хоорайның албан эринден, күш-ажылчы коллективтерден аш хей-ниити организацияларындан иткен кандидаттардан чаңгыс кижиниң, Хүндүлүг хамаатының шынзылганын, демдзэн кызыл кожаазы-биле кады олгыл байлалга тыпсыр.

Чаа аалчылар бажыңы

«ЭНЕ-САЙНЫҢ» БАЙЫРЛЫГ АЖЫДЫШКЫНЫ

Хүндүлүг аалчылар О. Васильева, С. Меньяло база Тываның Баштыңы Ш. Кара-оол Кызыл кожааны үзе кезип турары.

Сентябрь 1-ниң хүнүнде Кызыл хоорайга дөрт сылдыстыг Эне-Сай аттыг чаа аалчылар бажыңының байырлыг ажыдышкыны болган. Ук аалчылар бажыңының тудуун «БЭНКОНС» компания 2014 чылдың август 20-де эгелзэш, 2017 чылдың август 30-ниң хүнүнге чедир бүрүнү-биле тудуп дооскан.

Эне-Сай аттыг дөрт сылдыстыг аалчылар бажыңының дэвискээринде 23 машина тургузар чер бар. Ооң бирги

каъдында 100 олуттуг чөмөннөр чер, лобби-бар, массаж өрээли, сауна, чунар өрээлдер, чараштаныр салон, бассейн спорт залы болгаш аалчылар уткуп-хүлээр, дыштаныр өрээлдер бар. А ийги каътта ажилчыннарның ажилдаар өрээлдери база хурал-суглаа эрттиреринге элтиг улуг залдарны кылган.

Үшкү каъттан чедиги каътка чедир чуртталга өрээлдери. Ында ийи президент өрээли, 31 люкс, 75 чаңгыс аай өрээлдер, ниитизи-биле 108 өрээл бар.

Байырлыг ажыдышкынга Тываның Чазак Баштыңы Ш.В. Кара-оол болгаш ооң оралакчызы А.П. Дамба-Хуурак, культура сайыды А.К. Тамдын база олар-биле кады хүндүлүг аалчылар – РФ-тиң өөредилге яамызының сайыды Ольга Васильева болгаш РФ-тиң Президентизиниң Сибирь федералдыг округунда төлээзи Сергей Меньяло келгеннер.

Тываның Баштыңы Ш. Кара-оол аалчылар бажыңының ажыдышкынында чүве чугаалааш, «БЭНКОНС» компанияның директору Шариф Гаджиевке, «Юность» КХН-ниң бригадери Игорь Салчакка хүндүлел бижиктери, «БЭНКОНС» компанияның вице-президенти Фаик Мамедхановка «Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» атты тывыскан соонда, аалчылар бажыңының байырлыг ажыдышкынында хүндүлүг аалчыларны чалаан.

Ш.В. Кара-оол хүндүлүг аалчылар-биле кады кызыл кожааны үзе кезип, аалчылар бажыңын киргеш, ооң бирги, ийги, үшкү каъдында өрээлдерни эргип хынал көргөн.

Байырлыг ажыдышкын үезинде чыгып келген чонга республиканың В.Ш. Көк-оол аттыг национал хөгжүм-шии театрының артистери солун оюн-көргүзүлгүг концертин бараалгатканнар.

Эрес КОЛ.

Авторнуң тырттырган чуруу.

Аалчылар бажыңының ниити хевир.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ «Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты В.С. Монгушка тыпсырының дугайында

Хөмүр-даш үлетпүрүн сайырадырынга үлүг-хуузу болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты «Тываның Энергетика Үлетпүр Компаниязы - Майнинг» кызыгаарлаттынган харысалгалыг ниитилелдин БелАЗ 7555 автосамосвалдың чолаачызы Владимир Сандыкович МОНГУШКА тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2017 чылдың август 25
№ 162

Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижи-биле В.В. Вертипраховту шаңнаарының дугайында

Хөмүр-даш үлетпүрүн сайырадырынга ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижи-биле «Тываның даг-руда компаниязы» кызыгаарлаттынган харысалгалыг ниитилелдин даг ажылдарының участогунун ЭШ-10/70 экскаваторнун машинизи Владимир Васильевич ВЕРТИПРАХОВТУ шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2017 чылдың август 25
№ 161

Хүннүң медээзи

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ

Амгы үеде республиканың чурттакчы чонунга күрүнө ачы-дузанын чедирер ажылдарны долузу-биле электроннуг хевир-же шилчиткен. Ооң-биле чергелештир ачы-дуза чедирилгезинге хыналданы шыңгыраткан.

Чижээлээрге, Кадастр палатының ачы-дузанын алган хамаатылар «Ваш контроль» («Силерниң контролюңар») сайтыга үнелелди арттырып каап болур апарган. Ук сайты күрүнө ачы-дузанынга мониторинг чорудар сорулга-биле чурттакчы чонга ажиткан.

«Силерниң контролюңар» деп

система Кадастр палатының салбырларында болгаш хөй адырлыг ачы-дуза төптеринде чонга чедирип турар ачы-дуза ажылдарының шынарынга хамаарыштыр чер-черлерден «изиг медээлерни» билип алыр арганы бээр.

Күрүнө ачы-дузаның дугайында хомудалдарны азы өөрүп четтиришкенин чылыг сестерин СМС-дыңнадыр дамчыштыр база тус чер чагыргаларының порталдарын таварыштыр база берип болур. Бо дугайында Тыва Республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызының сайтында дыңнаткан.

Бистиң корр.

Патриотчу кижизидилге

РФ-тиң Президентизиниң Сибирь федералдыг округта бүрүн эргелиг төлээзи Сергей Меняйло, Россия Федерациязының өөредилге болгаш эртем сайыды Ольга Васильева, Тыва Республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол Кызылда Президентиниң кадет училищезинге чедип, чаа өөредилге чылының эгелээни-биле база Билиглер хүнү-биле өөреникчилерге болгаш коллективке байыр чедирген.

Ол ышкаш чаа өөредилге чылынга тураскааткан байырлыг хемчегге федералдыг эрге-хоойлу камгалаар органнарның удуртукчулары, Тыва Республиканың Чазаның кежигүннери, муниципалдыг эрге-чагырганың төлээлери, училищениң Хайгаарал чөвүлелиниң кежигүннери, Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннары, кадеттерниң ада-иелери киришкенер. Байырлыг хемчегни училищениң начальниги, полковник Андрей Николаевич Киселев ажиткан.

Училищеге өөренири-биле кожа-хелбээ турар Моолдун хамаатылары база чедип келген. Олар «Хүн чурту Моол» деп ырыны бараалгаткан, а байыр-лалга келген хүндүлүг аалчылар оолдарга кыдырааш, номнарны

ООЛДАР, УРУГЛАР ӨӨРЕНИП ТУРАР

болгаш өөренирде чүктээр рюкзактарны белекке берген. Россия Федерациязының Камгалал сайыды Сергей Шойгу Кызылда кадеттер училищезинге моол дыл өөренир лингафоннуг кабинетте белек кылдыр дамчыткан.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол кадеттерге улуг харысалгалыг болурун күзээ:

«Училищеже кирериниң шылгалдаларын чедишкенин дужаап, шыңгы, нарын чижилгени ажып эрткен оолдар, уругларга – «чаа өөренип киргенерге» онза байыры чедирип, эки өөренир күзеп тур мен. Республиканың ат-алдарлыг өөредилге черлериниң бирээзинге – чурттуң эң-не аныяк кадет училищезинге өөренири дээрге улуг чедишкенин-дир. Ындыг-даа болза ол дээрге улуг харысалга, чүге дизе кадеттер училищезин Россия Федерациязының Президентизи Владимир Владимирович Путинниң деткимчези-биле, бистиң чаңгыс чер-чурттуувус, чурттуң Камгалал сайыды, Россияның Маадыры, армияның генералы Сергей Кужугетович Шойгунун эгелээшкени-биле тургускан. Олар Тывада, Сибирьде кызымаккай, ажилгыр, кежээ, бурунгаар чүткүлдүг

оолдар амыдырап-чурттап турар дээрзинге бүзүрелдиг Ынчангаш оларның бүзүрелин ышкымайн, төрзүн чер-чурттуңарны бакка сукпайн, чоок кижилериниң идегелин боттандырап ужурулук силер. Бо хүнде силерниң кол сорулгаңар – чүгле эки өөредилге. Ону чедип алырынга бүгү-ле таарымчалыг чүүлдер бар-дыр. Чугула херекселдер-биле дериттинген аудиториялар, лабораториялар, өөредилге класстары, амгы шагның библиотеказы база таарымчалыг номчулгалы. Спорт ойнаарынга, чогадыкчы бөлгүмнер ажилдарын кылырынга эптиг байдалды тургускан. Чурттаарынга таарымчалыг удуур өрээлдер болгаш бедик деңгээлдег хем хандырылгалы. Шахмындыг байдалга өөренирге, өөрүнчүг-ле! Бир звес бир-ле чүве бүтпейн, кылдырмайн барза, дуза кадар арга-дуржулгалыг дагдыкчы башкыларыңар, эш-өөрүңер, улуг кадет оолдар бар.

Эргим оолдар! Бистиң республикада сентябрь 1 хүнү чүгле Билиглер хүнү звес, а оон ыңай ол 2015 чылдан эгелеп Тыва Арат Республиканың эки турачыларыңа алдар-хүндү болгаш төөгүлүг сактыышкын хүнүңге тураскааткан митингиге кирип, Бүгү-россияның уругларның болгаш

болгаш Ада-чуртун камгалаары-биле салым-чолун холбаар деп боданып алганнар бистиң чурттуң дайын чылдарының төөгүлүг арыннары – онза чоргаарал база хүндүткел».

Байырлал үезинде чаа дужаап киргеннерге погоннарны тывыскаан. Погоннар тывысканының соонда олар кадеттерниң даңгыраан хүлээп алган. Кадет оолдар, уруглар кадеттерниң вальзын бараалгадып, самбо, национал хүреш, боо-чепсек көргүзүүн, «Найыралдың дээрбээ» танцыны болгаш «Россияга бараан болур» деп ырыны күүсеткен.

Баштайгы коңганы 5-ки классчы кадет Саин Сарыглар биле 8-ки классчы Валерия Хабибрахманова чыскаал мурнунга эдискен. Кадеттер чыскаал-биле плацка марштап кылаштаан соонда, Бүгү-российжи «Күш-ажылга болгаш камгалаарыңа белең мен» деп темага спорт болгаш күш-культура комплекзинге тураскааткан баштайгы кичээлинче кирген.

Дөрткү ротаның кадеттери Тыва Арат Республиканың эки турачыларыңа алдар-хүндү болгаш төөгүлүг сактыышкын хүнүңге тураскааткан митингиге кирип, Бүгү-россияның уругларның болгаш

ЧАҢГЫС ЧЕРДЕ ТУРБАЙН ТУРАР

училищезинде уруглар өөренип турар чаңгыс чер болуп турар. Тываның күрүнө университединде шериг кафедрасы, «Эне-Сай» аалчылар бажыны, лицей ажиттынган республиканың сайзыралыңа улуг идиг болгаш чедишкенин-дир. Ажыг-лалга кирген чаа объектилер республиканың бурунгаар хөгжүүрүнө базым болур.

Россияның регион бүрүзүнде бергедээшкенин бар. Ол дээрге, инфраструктура төлөвилелдери, демир-орук, транспорт аргыжылгазы дээш оон-даа өске. Эң кол чүүл – республика чаңгыс черде турбайн турар.

Ыраккы, чедери берге сумуларда школалар, эмчилерге хамаарыштыр айтыргаларны регион бүрүзү аңгы-аңгы кылдыр шиитпирлеп турар. Алтай край, Хакас, Тыва республикаларга бичии школалар тудуу чүгле күрүнө программалары-биле звес, а регионалдыг бюджеттен хандырттынып турар. Бо бүгү удуртукчудан болгаш ооң шилип алган орундан кол хамааржыр. Бир звес күзеп бар болза, кандыг-даа нарын айтырыг шиитпирлеттине бээр.

Бохунтыва эки турачыларның адын меңгелеткен езулалга кириштим. Бо тураскаалды чоннун акша-төгерии-биле тутканын Шолбан Кара-оол чугаалады. Чоннун тудуглары бары дээр-ге, тываларның боттарының езу-чаңчылдарын, өгбелерин, төөгүзүн хүндүлөп турары-дыр. Төрзүн чуртунун сайзыралын күзеп турар улуска, дем бар болза, нарын айтыргалар ала-

чайгаар-ла шиитпирлеп бээр.

Тываның Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ бедик эрге-дужаа аалчыларга өөрүп четтинер илереткен:

– РФ-тиң өөредилге яамызы регионнарны доктаамал дугайында турар. Ольга Юрьевна-биле чылда туттунган Ээрбек сушколазынга четтивис. Дөдө коллектив школаны ары-луге тудуп, кызымаккай ала-дап турарын ол демдег Россияның өөредилге яамызы эртем яамызы регионнарны чедери берге сумуларда шилерни деткири-биле аңгы программаларны санал өөренип турар. 2018 чылда өөредилге яамызы бистинген чагывысты деткээни өөрүшкү. Школалар тудуу чылаар бис. Найысылалда хире километр черде шилер интернат туттунуп турар. Өөредилге яамызының деткири. РФ-тиң Президентизи Сибирь федералдыг округта бүрүн эргелиг төлээзи Сергей Меняйло бистиң эгелээшкенин, күүсекчи органи бижээ билдирешкенин деткип турар.

Брифинг төнчүзүнде Ольга Васильева, Шолбан Кара-оол биле Сергей Меняйло үжү өөредилге сайзыралыңа дугайында чугааны кылганын-наткан. «Ооң түңнелдери өөредилге адырынга звес республикага ниитизи-биле болур» – деп, Сергей Меняйло бижээ билдирешкенин деткип турар.

Шончалай ХОВА
«Шынның» тускай

элээдилерниң «Юнармия» патриотчу шимчээшкенин кирип алган өөреникчилер байыр чедирип, Тываның турачыларының тураскаалыг чечектерни салган.

Президентиниң Кызыл кадет училищезиниң кадеттери – өгбелерниң төлөптиг салгалары, олар улуг эштерниң чыгыш сөзүн күүседир дээш, төр чурттуң бүзүрелдиг камгалалы лары болур дээш бүгү-ле күндүрерлер.

Россия Федерациязының Президентизиниң даалгавы-биле туттунган Кызылда Президентиниң кадет училищезин 2014 чылдың август айда ачылган эгелээш. Амгы үеде ыңай 296 сургуул өөренип турар оларның иштинде 40 кижизиктирикчи кыс. Кол өөредилге программасын аңгыда кадеттер хореография, хор күүседип, шыдыраа ойнап, болгаш пароход аймаанын модельдерин кылып, эштип, боолап, дайынчы мергежилдерге өөренип турарлар.

Россия Федерациязының Камгалал яамызының дээр өөредилге мурнунун өөредилге черлериниң аразында Кызылда кадет училищези – оолдар болгаш уруглар өөренип турар чаңгыс училище-дир.

ТР-ниң Чазаның парламента албан

Үрер хөгжүм фестивалы

СОЛУН БАЙЫРЛАЛ БОЛГАН

Сентябрь 1-нің хүнүндө Кызыл хоорайның Тиелелге шөлүнгө регионнар аразындагы шериг оркестрлеринин үрер хөгжүм фестивалы болгон. Бир-ле дугаар болуп турар бо фестивальды ТР-нің Култура яамызы болгаш тускай 55-ки мото-адыгы бригада тыва эки турачылар хүнүнгө тураскаадып, чоннуң патриотчу кижизидилгезин хевирлээр, аңгы-аңгы хоорайларның шериг оркестрлери кады ажилдап, ара-аразында арга-дуржулга солчур канчылды тургузар дээн сорулга-биле организастан иртирген.

Ук фестивалга Алтай крайда эск хоорайдан тускай 35-ки мото-адыгы бригаданың, Новосибирскиден 39-ку гвардия ужудукчу дивизияның, чылдан тускай 55-ки мото-адыгы (даг) бригаданың үрер хөгжүм оркестрлери киришкен. Фестивальга ТР-нің Чазаның үрер хөгжүм оркестри база аал-желген.

Тиелелге шөлүндө дайын-чаа хүнден ээп келбээн дайын-

чыларның тураскаалдарының ортузунда мөңгө от чалбышталдыр хып турган. Фестиваль эгелээр бетинде култура сайыды А.К. Тамдын эки турачылар болгаш билиглер хүнүн таварыштыр чыылган чонга байыр чедирип, үрер хөгжүмнүң мөгейикчилеринге, агаар-бойдус соол, чаас чаап-даа турда, чыгып келгени дээш, четтиргенин илереткеш, «Келир үеде ук фестиваль хөй-хөй хөгжүмчүлери, оркестрлери чаңгыс черге чыып, улам-на хөгжүүр болзун» деп йөрээди. Ооң соонда ол 55-ки мото-адыгы бригаданың үрер хөгжүм

Фестиваль үезинде.

оркестрининг дирижеру Петр Черниковка, 39-ку гвардейжи ужудукчу дивизияның үрер хөгжүм оркестрининг дирижеру Виталий Королевка, 35-ки мото-адыгы бригаданың үрер хөгжүм оркестрининг дирижеру Ямил Суймановка база ТР-нің Чазаның

үрер хөгжүм оркестрининг дирижеру Саян Салчакка хүндүлөп бижиктерни тывыскан.

Фестивальдың эгезинде ТР-нің Чазаның үрер хөгжүм оркестри Тываның улустунг артизи Софья Кара-оол-биле «Полицияның салбыры»,

«Хөндөргейим», «Хоорай», «Кара-Даг», «Сүбедей» дээш өске-даа ырыларны күүсеткен. Ооң соонда Алеск хоорайдан шеригниң үрер хөгжүм оркестри, Новосибирскиинин 39-ку ужудукчу дивизияның, 55-ки мото-адыгы бригаданың оркестри дайын чылдарының ырыларын болгаш классикадан джазга чедир билдингир апарган ырыларны күүседип, онза-солун оюн-көргүзүүн бараалгатканнар.

Фестиваль адалталып турда, оркестрлер бир дем-биле «Прощание славянки» деп хөгжүмнүг маршты күүсетпишаан, чыскаал аайы-биле сцена артынче үне бергеннер. Көрүкчүлөр олар-биле деңге ырлап, изиг адыш часкаашкыннары-биле оркестрлери үдээн.

Эки турачылар хүнүнгө тураскааткан бо кайгамчык фестиваль үрер хөгжүмнүң мөгейикчилеринге канчаар-даа аажок солун байырлал болганынга чигзиниг турбас. Ук фестиваль ам-даа улам хөгжүп, сайзыраар-ла болзунам!

Эрес КОЛ.

Авторнуң тырттырган чуруу.

НТВ каналда

“МАЛЧЫННЫҢ ЧЕМИ”

Тывага эрткен хой эдининг фестивалына Эзу-чаңчылдарны кадап арттырганы дээш номинацияның тийикчизи, “Буян-Бадырғы” ресторанның шеф-повары Жежикмаа Маадыны бо дүрүлгөдө таныштырар бис.

бан-биле далгандан чем кылыры болгон. Аңаа көргүзөр тускай чемниң адын “Малчынның чеми” деп адап алган бис. Ооң рецептизи езугаар, эгезинде хой будун хайындыргаш, чымчак эдин доорааш, кулча-биле холааш, быжыраар. Теледамчыдылганың продюсери далганын онзагай кылдыр белеткээрин сүмелээн.

дим. Ийиги хүнде бүдүн хойнуң эдидинден кылган чаңчылчаан тыва чемнерни делгээн бис. Киржикчилерниң белеткели дыка шырак. Ылаңгыя өске регионнарда келген шеф-поварларның кылган чемин каастаары бир тускай болгаш деңгели элээн бедик болду” – деп, шеф-повар немеде.

Шеми кызы Жежикмааның кырган-авазы хүндүлүг дышта-нылгаже үнгөш, уруглар садынга поварлап ажилдап турган. “Миннип келиримге-ле, уруглар садының кухнясында чем аразында чоруп турар мен. Ынчан 2-3 харлыг мен. Амгы мергежилмге сонугураалымны кырган-авам оттурган деп болур” – дээш, ол хүлүмзүрдү.

Кежикмаа Маады башкылар династиязынга хамааржыр. Ынчалза-даа ол повар мергежилин шилип алган. “Буян-Бадырғы” ресторанның шеф-повар 2009 чылдан тура бо хүнге чедир ажилдап турары бо. Ооң мурнунда Тываның Чазаның, “Чедер” курортунунг чемненилге черлеринге ажилдавышаан, найысылалдың 10 дугаар профессионал училищезинге повар-кондитер мергежилди чедип алган. Кезээде чаа дилээш-киннерде, бурунгаар көрүштүг Жежикмаа Моолга, Москвага, Санкт-Петербургу хоорайларга билиин бедидип ап турган. Апрель, май айларда Москвадан арга-дуржулгалыг көрей шеф-повар Владимир Тянь келгеш, аалчылар бажыңының поварларынга азия чоннарының кухнязының чемин белеткээрине өөреткен. Ынчангаш ресторанның найысылалдың аалчыларын болгаш чурттакчыларын чаа кухняның менюзу-биле сентябрь 1-ден эгелеп өөртүр. Ооң билдиги удуртулгазында 4 повар, 1 манчы, бууза, хуужур кылыкчызы бар. “Шеф-повар биле поварның ылгалы чүдөл?” деп айтырымга, Жежикмаа: “Шеф-

Столда амданның чемнер.

поварның харыысалгазы улуг” – деп харыылады.

“Буян-Бадырғының” даштыкы чурттардан болгаш өске регионнарда келген аалчылары тыва кухняны аажок сонугураар дээрзин шеф-повар онзалап демдегледі. Ылаңгыя хоорган этке, ханга, “чажыт” холуксаалыг хуужуурларынга аажок ынактар. Оларның аразында албан-биле хоорган хой эдин чиир дээш кээрлер база эвээш эвес. Ынчангаш европей кухняга немей менюже тыва чемнер кириер санал ала-чайгаар-ла тургустунуп келген.

Поварларның эң дээди, 6-гы разрядын Жежикмаа 2014 чылда чедип алган. Чамдык поварлар дустунг чедимчезин амданындан безин билип кааптар дээр. Бистиң маадырымыс кылган чемин черле амзавас, амдан кириер дусту караа-биле хемчээп алгаш немээр болду. Повар бүрүзү ынак кылыксаар чемниг болур. Чижээ, эт, балык-биле ажилдаар, салаттар, суши, роллар кылыр, пицца, хуужуур быжыраар, десерт кылыр дээш баар. Жежикмаа эт-биле чем кылырынга ынак.

Поварлар бажыңынга чем кылбасдээр болгай. Өг-бүлезинге чем кылыр хүлээлге өөнүң ээзинде. Ынчалза-даа байырлалдарда Жежикмаа плита артынга туруп-каш, амданның чемнерин кыла бергенин безин эскербейн баар. Шеф-повар бир уруглуг, ийи оолдуг. Өг-бүлезиниң ынак чеми – далган үскен мун. Холу чемзиг Жежикмаа ус-шевер база болду. Ол өг-бүлезиниң кежигүннериниң кедер хевин аргып, даарап турар. Маадыларның өг-бүлези хостуг үезинде Тываның эм шынарлыг

Жежикмаа Маады Джон Уоррен-биле.

“Буян-Бадырғы” ресторанның шеф-повары, Жежикмаа Маады, Бузулакчызы Декабрина Чооду, повар Аян Борбак-оол.

еф-повар фестивалга кир-ден аңгыда сентябрь 17-де телеканалга “Поедем, поедим” деп амданның чем дугаа дамчыдылгага “Алаш” иблиниң солизи Аян Шикке чем кылырын өөредип, а артынга арга-сүмезин лап бээр. Ооң башкарык-Джон Уоррен Россияның нарын эргий кезип, регион үнүң национал кухнязын тээриниң дугайында ол ыдылгага көргүзөр.

Р-нің Култура яамызы дамчыдылгага киржир Ширижикке хой эди-би-ем кылырын өөредирин. “Поедем, поедим” деп дамчыдылганың деткичизи “Кфа” деп макарон кылыгла-лгаш далган бүдүрер ком-а. Ук компанияның негел-езугаар, дамчыдылгага ал-

Ынчангаш далганга ногаан кулча холуй туткаш, ийи калбак далган кылдыр өйгөн мен. Далганы хой мүнүңгө хайындыргаш, улуг тавакка бирээзин салгаш, кырынче быжырган чымчак этти немээш, кырындан ийигизи-биле шыпкаш, ногаа аймаа-биле каастаан. Дамчыдылганы “Алдын-Булак” этно-културлуг комплекске тырттырып турду. Джон Уоррен аажок чазык, чугаакыр кижиге болду” – деп, Жежикмаа Маады чугаалады.

“Буян-Бадырғы” ресторанның столу фестивалга эң не элбек болганын чыылган чон демдегледіп турган. “Фестивальдың бирги хүнүндө хой будун амдан кириер холуксааларга элээн тургускаш, грек тоорук холааш, духовкага быжырган мен. Аңаа немелде кылдыр соусту база белетке-

хөлдөрүнче, аржааннарынче дыштанырынга ынак.

Коллектив демниг болгаш повар бүрүзүнүн саналдарын дыңнап, чаа чемнерни белеткээр-биле чогаадыкчы ажилдап турар. Жежикмаа Владимировна арга-дуржулганын байлакшы-дып, чем кылыр аңгы-аңгы фестивалдарга киржир сорулганы мурнунда салган. Тыва чеми кожуун бүрүзүндө белеткээр аңгы болгаш ында арга-дуржулгалыг поварлар хөй дээрзин ол онзалап демдегледіп, оларның биле арга-дуржулга солчурун база күзеп турар. Ынчангаш шеф-поварга бедик-бедик чедишкиннерни күзеп каалыгар.

Шончалай ХОВАЛЫГ.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

Төрөөн черивис кижилери

ТӨӨГҮЗҮ ТӨНЧҮ ЧОК

О, Мөңгүн-Хайыракан, ыдыктыг ораным! Бурунгу мөгелерниң, хамнарның, тоолчуларның бурун төөгүлүг ыдыктыг ораны – Мөңгүн-Тайга бо-ла болгай. Эрткен үениң болуушкунун силерге таныштырайн.

Мөгелерниң бир чүдүүр чүүлү – ыдык даштарга чалбарыг кылыры. Ону тус черниң өгбө мөгелери ыдыктыг-биле сагыыр чораан. Ол даштарны Инек-даш, Көдүрер-даш, Оваа даштары, Саң салыр даш деп хүндүлөп адаар.

Мөңгүн-Тайгага кандыг мөгелер, хамнар, тоолчулар чурттап чорааныл? Амгы салгал оларны уттуп, харын-даа дыңнаваан-даа чадавас. Бо черлерде эдип турар дүңгүр даажы-даа бар, лама башкыларның номнал кылып турар үнү, коңга, дамбыра даажы-даа дыңналып турар.

Тывалар, моолдар, алтайлар, казахтар шаг төөгүдөн кожалхелбээ чурттап чораан. Дагылга болган черге аът чарыштырар, мөгелер хүрежир, оюн-тоглаа болур. 1927 чылда Бай-Овааны дагаан. Ол үеде кончуг мөгелер Кундукай, Калчан-оол, Дагбы, Мырза, Докур, Бораш алышкылар аңаа чедип келген. Кундукай мөге моолдарны чыттыр октааш, тыва мөгелерни эгин ажыр шывадалкан. Аңаа кончуг ирттиң ужазын, төштүң сакпаан чалгынналдыр кескеш, тутсуп турган. Сөң кылдыр улуг көгээржик тыва

араганы база сунган. Хүндүкел езузун барымдаалап, чон мурнунга олуруп алгаш, ужаны, төштү чип, араганы төндүр ишкеш, ужазының довураан дүжүр силгинипкеш, эзир ышкаш чоргаар үш катап дескиндир девип, самнап чоруй аадынга олуруп-каш, халдып чана берген.

Ол мөгениң ыдыг чоргаар, сүрлүүн көргөштин, моол дүжүметтин кылыы хайныгып, бо кулугурну кезедир-дир деп бодап алган. Дараазында Бай-Овааның улуг дагылгазында албан-биле моолдун хоюнун эң улуг иртин шилип тургаш, депти сыңмас сирлеңейнип турар ужаны, эзгилиг холду, сакпакты, улуг падар аяк ишти өрөмөлөп каан чинге-тарааны саржаг-биле хөлбеңнеди үстөп тургаш, хайындырып каан улуг хөнек ишти сүттүг шайны Кундукай мөгениң мурнун орта салып берген. Мөгедээ чүү боор, эки-мендизин солчуп, моол дүжүметке бараалгап тура, ооң эккелген аш-чөмин төндүр чипкеш, база-ла биргизи дег, девип-самнап, улам чоргаар көзүлгөн. Моол дүжүмет ооң мурнунга бараалгап: «Күжүң-даа шыырак, чириң-даа кончуг-дур» — дээш, кадакты ооң мойнунга салып, кончуг чараш торгуну белекке сунган. Кундукай мөгениң алыс боду ядыы кижичүве-дир.

Кыдыг, кызыгаарда турар Бай-Овааны ол үеде тывалар, телеглер (алтай улус), казактар, моолдар шупту дагып чораан.

А ат-сураа чонда алгаан Калчан-оол мөгениң дугайында кым дыңнаваан боор. Улус ону көргөш, анаа звес кижичижир.

Бир катап ол мөге Дончук деп кадайның аалынга келген. Кадайның аалынга кезек кижичи аът шалбадап турда, эмдик аът кажаны ажыр шурап чыткан. Мөгениң авааңгыры аайлыг звес, ол эмдик аътты буттан алгаш, дедир кажазынче кири октапкан. Дондук кадай белиңнеп, алгырган: «Бо кижиниң-даа кончуун але. Ол өшкү, хой звес ышкыжыл, төлүм» — дээш, өгже халып киргеш, ак-көгүн чажып, тейлеп, чалбарып турган.

Ол-ла Калчан-оол мөге бир аал көжүңгө таваржы берген. Аът, шарыда ууттунмас кылдыр чүөктү чүдүрүп каан. Бир шары могап турупкаш, дөшке кээп чыдыпкан. Мөге Калчан-оол ол шарының чүөгүн бөле-хаара чүктеп алгаш, дагы ажыр, дыштанмай-даа басып чорупкан.

Допур биле Бораш ийи шуут солун мөгелер. Олар улуг, биче мөгелерни уjur октааш, сөөлүндө ийи боду артып калыр. Олурган көрүкчүлери таваргы дег, кежээге дээр тутчуп кээр. Чамдыкта ынчаар хүрежип артып-даа каар, ажил-агыйлыг улус тарап чоруптар. Допур мөге Тоолайты бажынга чайлаар. Өске хөлдөн черле балыктавас, Борбак-Хөлдүн чанындан ыравас. Ол хөлдү сөөлүндө Допур-Хөл дижи берген.

Биче Мөңгүн-Хайыракан баарынга тыва, моол лама башкылар улуг саң салыр, Бай-Овааны ыдыктаар чораан. Бир катап авамның адазы Үнгүлчек Иргит Үстүү-Ыймааты бажынга чайлап турган. Алтайдан таныыры эмчи лама чедип келген. Дашкаар үңгөш, дүп шаг болганда Үнгүлчекти кыйгырып: «Эй, оол! Сээң бо чурттап турар черинде кижичи базар арга чок, кончуг ховар эм-оът-биле шыптыглан оран-дыр, кайнаар барып чиигеп болурул?» — деп-тир. Үнгүлчек баштай кайгай бергеш, оон эмчи ламаны эдертип алгаш, ынаар ыракта борбак даш баарында элезинниг черге аппарып чедирген чүве-дир. Эмчи лама каттырып, хүлүмзүрүп: «Че, Иргит ам чана бер» — деп-тир. Лама Үнгүлчек Иргиттиң аалынга үш хонук дургузунда дыка хөй эм-оъттарны тайылбырлап, ооң кандыг аарыгларга канчаар ижерин өөредип турган.

— Мөңгүн-Хайыракан кайгамчык арыг, чаагай ыдыктыг оран-дыр! Бо черниң ажы-төлү эртемниг, анаа звес кижилер болур. Ат-сураглыг кижилер-даа хөй үнер. Оран-чурттуңарыдыктыг-дыр, ону чүдеретпейн, арыг, чараш хевээр тургузуп, ажы-төлүңер эки сургап, өөредип, өстүрүп-ле көрүңерем! — деп чалбарып, тейлеп ак-көк чажып, улуг номналын кылгаш барган.

Мөңгүн-Хайыракан кайгамчык сураглыг хамнар чурту! Кандыг хуулгазын хамнар маңаа чурттаваан дээр. Төөгүнүң улуг хамнарынга Ак-Баштыг-хам (шын ады Холурааш) хамааржыр. Ооң

дугайында М.Б. Кенин-Л «Читкен уруг» деп чогаал тодаргай бижээн. Ол болз налист, шүлүкчү Лидия Иркирган-ачазы. Оларны ызыгуурунун аймаа улуг хамнар болур. Казмоолдар ол хамга аажок чакыраак болган. Ол оор улуст халытпас, ынчангаш бо оорланыр чорук шуут турган.

Ол ышкаш эрткен үеде тап чораан бурунгу улуг хам, Чимеккей хам, Чам-кадай (алтай кижичи хамның шын адын Сага дижи. Олар хамнай бер кончуг изиг кылын демир кызыл кылдыр изиткеш, кылдыр соруп оргаш хам улуг хам Ак-Баштыг Аспа кырып, аңаа чурттап чораан он ажыг хамны атыже шөлүпкеш, улус-бигышпас, чугаалашпас, чон барбас кылдыр хоруп каа хамнардан арткан кижичи Ак-Баштыг хам. Ооң хөөр даа бар. Ол Кобду дайы киржикчи.

Мөңгүн-Тайганың бурун тоолчулары үжен кижичи. Ол-даа узун таваржы Чангыс Чанчы-Хөө Оор адаарга-ла четчир, ады чечен чогаалда кирген тоолчуларның бирээзи.

Биче Мөңгүн-Хайыракан Мөңгүн-Хайыраканның үнү ам-даа бустунмаан, ола онзагай кижилериниң төтөнчү чок.

Долзат ООР
Кызыл-Хая

Хууда бодал

КӨДЭЭНИ КАТАП ТУРГУЗА

Ачам аъттарынга кончуг ынак кижичи. Чайын белеткеп алган ийи, үш сараат сигеннерин кыжын аъттарынга каап бээр турган. Ооң аъттары белен арбас, кезээде күштүг болур.

Тывага Ада-чурттуң Улуг дайынының сураан дыңнаан мен. Ол үеде 8, 9 хар чедер берген мен. Чүгле ачамның ыңай-бээр чоруп тургаш, дайын дугайында дыңнап алган чугаазындан сонуурган, билип алыр бис. Ол мынчаар чугаалаар: «Германнар деп улус кончуг күштүг, оларның танкылары совет танкыларны черже өрттендир кири басыптар, кижилерни кээргел чокка өлүрер» — деп чугаалаар. Ону дыңнааш, бис кезек када ыт чок олурар бис.

Чайын, Иймениң Теректиг-Бажында Көк-Аян деп черге фронтуга чондан аъттар хүлээп алыр пунктуга ачам чеди бедик, чааш хүрөн аъттарын чедип алгаш, хүлээдип бээр дээш чедер бээр, ында орус эмчилер ооң аъттарын шинчилеп көргөш, хүлээп алгаш: «Очень хорошо!» — деп чугаалааш, ачамның холун тутканын, кежээликтей аалга келгеш, биске өөрүп чугаалады.

— Орустап чүү дээни ол, ачай? — деп айтырдым.

— Кончуг эки аъттар-дыр — дээни ол дээш — Чоогумда оолдар менээ очулдуруп берди — диди.

Күс дүжүп олурган. Авам өггө чай чок ажилдап турду. Хой кештеринден шериг тон, хол-хаптары, кышкы бөрт болгаш уктарны

даарап алыр. Оларны фронтуга дузаламчы хүлээп алыр арбан даргазынга хүлээдип бээр. Бо бүгүнү ам бодап олурарымга, тилелге совет күрүнениң талазынга болзун дээш, ачам, авам бар күжүн, мал-маганын берип, сагыш-човап турган улус.

1950 чылда Ийме сумузунга Ленин аттыг колхоз тургустунган. Колхозтун күжү баштайгы чылдарда кошкак турган. Колхоз бирги чүөк машинасын, чоннуң саржаан өглеринден чыып ап тургаш, садып алган.

Чайын авамны көөрүмге, колхозка хой кыргып, бригадаларга ажилчылар чөмгөрер чинге тарааны хооруп, соктап бээр турган. А ачам колхозка салыпкан доруг аадын боду тергелеп алгаш, ажилдап эгелээн. Бодаарымга, ол аадын кээргезен хевирлиг. «Өске кижиниң холунга аадым арыптар, бо кижичи ышкаш оъткарып, суггарбас боор» деп билген хире.

Ачам аадын эртежи тергелээш, бир улуг демир доскаарны тергезиниң кырынга салгаш, шарып алгаш, Иймеден Чадаанже үнүптер кижичи. Оларазының ыраа 45 км болбас ийикпе. Хүн ашпаанда Чадаананың нефтебаза черинден доскаарын долдур солжарканы куттургаш, Сесегеде тараажыларның бригадазы кайда сен дээш, база 50 км хире оруктап, Бора-Булакты өрү, Сыын-Чүрээлээш, Сесегеге келир турган. Тараа тарып турган трактор туруп алыр болза, солжарка кударын ол билер. Ынчан

ачамны көөрүмге, идик-тракторист кижичи дег бензи солжарказыг апарган. Тергезинге бензинниг доскаарга олурарга, чыт-бузу ачамче сок калган. Авам, ачам колхоз ынчаар ажилдап тургаш, а төгөрик алганын көрбээн. Колхозтан кызыл-тасты сок чиири-биле ап алыр.

Ол күзүн Сесеге ховуз Ленин аттыг колхозтун тараа кончуг эки үнгенин чон утуп Олар дүжүдүн ажаап кирип түңнел көөргө, бир гадаа центнер алган болган. Ынчаараны кезип алыры бергетур Комбайннар эвээш, машина чедишпес, өске колхозтар ачыланыр. Тараа кезилдези кабрь айга чедир уламчыла Хар чаапканда тарааны к байннар кезип дооскан. Колбарык бежен муң хире тонна кызыл-тасты ажаап алган. Олду Тываның колхозчуларының азынга эң эки түңнелди көргүс Иймениң Сесеге ховузу Тыва тараалаң ховуларның саны кирген. Оон эгелээш, ол тараалаң адын чыл санында дыткап чораан.

Дүжүдү эки болган колхоз чазак үнелеп көргөш, Ленин тыг колхозтун даргазы Дүдөй Лопсанович Ондарны «Ленин ордени-биле, а Сесегеде бригадазының бригадири Сабуу Чаш-оолович Түлүштү «Хайылдың Кызыл туку» ордени-биле шаңнаан. Чаа тургустун колхоз дүрген хөтжүп эгелээш, «Волга» болгаш өске-а

Тыва Республикада 92 чыл дургузунда үнүп турар «Шын» солунну хөй чылдарда номчуп чоруур болгаш, элээн каш бижикчилерин шагда-ла чоок таныыр апарган мен. Бо солун кайгамчыктыг эргим сүмөлөкчи! Мээң харым сезен ажа берген. Мен база бодумнун көргөн, билген чүүлдеримни бо солунга номчучулар-биле үлежирин күзөп ор мен.

Мен дайын мурнунда, 1933 чылда, Чөөн-Хемчик кожуунун Улаан-Быраа (Ийме) сумузун Даг-Хөрээ деп черге кыжын төртүтүнген мен.

Ынчан Хараганның-Хову девискээриниң кыштагларынга араттар малын кыш ажырып алган, час дүжери билек, Хемчик унунда Шык-Адаа деп көк шыктыг, кужурлуг хонаштарга мал-маганын чазадып, чайлагдадып алыр дээш, аалдар көжүп келгеш, өглерин чыскаалдыр типтер. Бис кожавыста өглерин бичии оолдары чыгып алгаш, изиг чайны өттүр Хемчиктин сыык адырыктарының сугларын кызыл-даван сүзүп, байлаңнап, эштип база ойнап чайлаар бис. Чай төмөзүндө буттарыныстың эзектериниң кештери кылыннап кадып, чарлыгылап эгелээр чүве. Авам мээң будумнун кадыглары берген черлерин өрөмезиниң хоюу-биле эртен-не чаап бээр. Мен, өске оолдар ышкаш, кызыл-даван чайлаар мен. Бис кежээ удуурувуста, ширтек кырынга кидис чаткаш, тоннарны эжингеш, чыдыптар бис. Ол үеде чамдык өглерге ак чоорган, кудус ажылавайн турган.

Аваларымыс шай хайындырар деп баарга, кочалдарга эңир чылгы курга инек мыаан чыып эккеп бээр бис. Ооң оду чидиг звес, ынчалза-даа кандыг-даа чөмни кылып ижеринге ажырбас чүве.

Кыжын кыштага өггө, каяа-даа дөмөй соок болурун кижилер билер чораан. Кыжын Даг-Хөрээ деп кыштаавыска көжүп кээривиске, ооң соонда дораан Кызыл-Эл деп черден кызыл дойну ачам таалыңыга арттынып эккээр турду. Кыштаанда өөнгө демир-суугу салбас, малгаш суугу кылып алыр кижичи. Ону кылырда, чугажак курга манзаларны хемчээл езугаар одура хирээлээш, хааржак кылдыр кадап алыр. Ол дойну тазта сугга даг-дүгүн холааш, ону чедиштир былгашкаш, демги чазап алган хааржаан долгандыр чаңгыс аай кылынныг кылдыр малгаштап алыр. Хааржакка от салыр, паш тигер болгаш яндаң үнер аастарын дуй малгаштавас, хос арттырып каар. Хааржак иштин долдур кончуг кургагыашты салгаш, кыпсып үндүрүптер. Элээн болганда ол хааржактын орнунга кызыл дой малгаш суугу артып калыр. Ол малгаш суугу өггө хумагалыг киригеш, от салыр черинге салгаш, паш тигер, от салыр аастарын калбак чуга демирлер-биле дуглай салып алыр. А яндаңны суугунун хос черин дуглай тургузуптар. Чүгө демир суугу ачам ажылаваанын бодаарымга, кыжын өггө чылыг болзун дээш, хөй от салыр, а демир-суугу шыдавазын билгеш, малгаштын отка быжыг, чоорту чылыдар, белен соовазын ажылап турганы ол.

Бистиң интервьюс

АЧЫ-БУЯННЫ СӨҢНЕ!

Арат Алексеевич Монгуш Кызылдың эмчи колледжин дооскан соонда найысылалдың «Дүрген дуза» станциязынга, божудулга бажыңыңа, Владивосток хоорайның дүрген дуза чедирер бригадасынга база республиканың онкология диспансеринге ажилдап турган. Ол аарыг-аржык кижилерге ачы-дуза көргүзүр дээш, хуу патронаж албанын ажадып алган, бурунгаар үзел-бодалдыг аныяк кижилерниң бирээзи. Солунуң бо үндүрүлгезинде ооң-биле интервьюну бараалгаттывыс.

— Арат Алексеевич, чонга мындыг дуза чедирериниң дугайында босилерге каян канчап тыптып эгенил?

— Мен 2009 чылдан тура эмнелге шууга эң баштай санитар бооп ажилдап эээн мен. Республиканың онкология диспансеринге палативтиг терапияга ажилдап аш, аарыг улустуң байдалын карак-биле олор ачы-буян дузаламчызы онза ла херектиин билген мен. Ынчангаш чылдың август айда «Твори добро — ачы-буянны сөңне» деп кызыгаарлыг хуу тилелди тургустум.

Кадыкшыл — кайгамчыктыг, үнелелес байлаавыс болгай. Хензиг чаш намыс-бурганна бергиче чедир кым-хай-халаптан, озал-ондактан, аарыг-ыктан чайлай бээр деп магадылал чок. Аныяк намыс-бурганна кадыкшылыгы алабайн, үнелевейн, кезээде магадыл, чок чоруур деп бодаар бис. Ынчалза-ар аарыг-ыктын намыс-бурганна келир, оон ыңай, аарыг-ыктыг улуг-чалыг дивейн, чуртталга-да чүү-даа таваржып болур. Ынчан эмчи аарыг-ыктыг эргежок чугула негеттинип келир. Аарыг-ыктын байдалы чүгээр, кылаштан чоруу мүн-не эмнелгеге чедип кээр. Аарыг-ыктыг чер чедип шыдавас, азыраар чок, бажыңыңа чыдар аар аарыглыг, аар-көргүзүн улус канчаарыл? Мындыг ажилда бистиң «Ачы-буянны сөңне» патронаж албаны дузалаар.

Тодаргайлаарга, кандыг хевирлиг дузаларны аарыг кижилерге чедирерилер? Ону каяа чедирерил?

— Бистиң тургузуп алганымыс патронаж албаны улуг назылыг болгаш аар аараан кижилерге төлевирлиг эмчи дузанын доктаамал чедирер. Улгадып кыраан болгаш инвалид, аар аараан кижилерге, чааскаан чурттап олурар улуска азыралды, ачы-дузаны оларның чурттап олурар бажыңнарынга баргаш чедирер бис. Оларны ажаап-карактап, эмчинин берген айттышкынын езугаар эмнээшкенин чорудар, сыкырытып бээр болгаш дыштаныр хуннерде-даа эмнерни дамдыладып бээр арга бисте бар.

— Бир эвес силерниң ачы-дузаларны хереглээн кижилер Кызылда эвес, кожууннарда болза канчаарыл? Оон аңгыда бир айтырыг — чүгле аарыг кижилер-биле ажилдаар силер бе?

— Бис республиканың шупту кожуунна-ры-биле кады ажилдажып, кайда-даа чурттап турар болза, ачы-дуза хереглээн чонга бараалгаар планныг бис.

Ол ышкаш массаж хереглээн кижилерге ону кылып бээр бис. А аарыг эвес, аныяк кижилерге арын аштаар, арынга пилинг, массаж кылыр ачы-дузаны база кылып эгелей бердивис. Оон аңгыда бажың иштин аштап-арыглаар.

— «Ачы-буянны сөңне» деп патронаж албанында кандыг мергежилдиг каш кижилер ажилдап турарыл?

— Бисте арта-дүржүлгә-

лыг ортума эртемниг эмчи сестралары, санитаркалар 10 хире кижилер ажилдап турар. Ынчангаш бодунга боду дузалап шыдавас, бодун ажаап шыдавас дөргүл-төрелдеринерге, чок кижилеринерге бистиң дузавыс негеттинип турар болза, «Ачы-буянны сөңне» деп патронаж албанынга келиринерни кыйгырдывыс. Бис силерге ачы-дуза чедиреринге кезээде белен бис!

— Дуза хереглээн улус силерни кайың канчаар тып ап болурул?

— Интернетте социал четкилерде адресизис болгаш соталыг телефонувус дугаары бар. ВКонтакте социал четкиде бодувус «Твори Добро» — «Ачы-буянны сөңне» деп тускай бөлүктүг бис. Адресизис: Кызыл хоорай, Московская, 24, офис 6 «г». Харылзажыр телефон: 8 923 543 6116. Ынчангаш бис-биле харылзажып, бистиң ачы-дузавыс-ты алырыңарны кыйгырдым.

Чыдар аарыг кижиге дуза.

наларны баштаар черлер берген. Биринчиден колхоз хөй тараазын күрүнеге алтарга. Сесеге шаңыңдан тарааны алче, Саян ажыр улуг, биче коштуг машиналары кыштан часка чедир түп турганын көргөн мен. Оон эгес-Тывага Ленин аттыг колхоз мурнакчыларның санындан дүшпейн турган. Биринчиден хой, өшкүзү — 16 муң, инек — 1100, а — 750, сарлык — 135, а хаван 65 баш турган.

Бир эде бир элдеп чүвени көргөн мен. Тываның партия обкомундан Соарга келгеш, Ленин аттыг колхозтуң түннери-биле хуралдааш, аажок көгүткен хевирлиг: «Силерниң сунарның В.И. Ленин адын ооң баш-Карл Маркс деп ат-биле солуп алыр чок келдим. Оларның кайызы-даа деде алдарлыг кижилер-дир. Ажилчын кыдырун чораан, кайыын хомудаар килер» — деп чугаалаан. Колхозчулар аңнааш, кезек када ыт чок олурган. Аа чөпшээрешпээн. Ынчанмайын кан-В.И. Ленин оларга чок, билдингир. А Карл Марксты кайда-бир өске кижи деп бодаан.

Ам дарга улаштыр: «Силерниң сунарның ады В.И. Ленин эвес, а Карл болзун дээш, бо залда олурган колхозчулар бадылаптыңарам» — дээн. Залда аң улус чаңгыс кижилер дег чүс хуу ба-Бисти багай ажилдаан улус дээш, аарыг адын солуп турар чүве болгай деп колхозчулар билген. Обкомдан а дарга чонче хүлүмзүрүп көргеш, азын олурупкаш, Кызылче хапкан. Бир эде ол ат-биле Эринде бир колхозту каан дээр чораан. Ооң ажилының атын дыңнаваан бис. Удаваанда Карл атын совхозтуң ажилчыннары атын ол атты солуп каапкаш, совхозун атын ады-биле «Кызыл-Чыраа» деп алган.

«Кызыл-Чыраа» совхозтуң мал-маганы анында өзүп, күрүнеге хөй малдыг сүтү садып турган. Совхозтуң техниказының саны 200 ашкан.

Совхозтуң ажил-агыы бир аңгы сайзырап эгелээн. Инек кажааларын, улус чурттаар бажыңнарын, дүргенин бодааш, цементилиг көк сай-биле тудуп эгелээн. Тыва тудугжулар кылып билбес дээш, Саян артындан келген өске омактыг кижилер тудугларны туткаш, хөй акшаны совхозтардан алгаш чоруй баар турган. Сөөлүндө ол тудугларның ажыг эвээш болганын караавыс-биле көрдүвүс. Чижээ, Ийме суурнуң төвүндө көк сайдан тудуп каан спорт комплекзин көөргө-ле, четчир. Ында клубтуң адын Тываның алдарлыг хөөмейжизи Даклай Чалаамович Монгуштуң ады-биле адаан. Кызыл клубка кино көрүп чеде бергеш, кижилер соогунга шыдашпас чораан. Ону чылыдар дээш, совхоз хөй акшазын хөмүргө чарыгдал, бергедеп турган. Чайын-даа концерт, кино көөрдө, чылыдыр кеттинер апаар, соок болур.

Ийме суурнуң бажыңнарын ам барып көөр болза, чоон чудуктар-биле тудуп каан, шынарлыг, арыг-силлиг. Кудумчуларны асфальтылап кылганы өске суурлардан ылгалдыг. Совет үеде маңаа совхоз даргалап турган Хунажык Мамың-оолович Монгушту «Күш-ажылдың Кызыл туку» ордени-биле анаа эвес шаңнаан деп билер мен.

1991 чылда август ай үезинде бир көөрүмгө, Ийме суурнуң садыын бузуп алпарган, барааннары база чок болду.

— Бо чүү болду? — деп, чанымда турган кижилерден айтырдым.

Оларның бирээзи: — ССРЭ болгаш СЭКП дүшкен, башкарылга кайда-даа чок — деп харыылады.

Мен байдалды кайгап, элээн каш хонуктарда боданып тур мен оң. Совхозту башкара кижилер-даа чок. Шагдаа болгаш суму чери ажилдашпас, чүнү-даа билбес болдулар. Шынап-ла, ам кижилер боду билер үе-дир деп билген мен. Элдеп! Ол үеде кандыг-даа даргаларга ужуражырга: «Боттарыңар билиңер, канчаар чурттаарыңар!» — дээр чүве. Сен чурттаар дээр болзунза, чүнү кылыптар сен, ону кылып, садып чор дээш ол деп билдим. А мен бодум безин чүнү-даа билбес, башкарылга

чок болурга, ажилдаар хөңнүм чидип, «Чүү болур чүве ирги?» — деп, олурган мен.

Элээн каш хонганда көрүп, дыңнап турарымга, совхозтуң кодан-кодан хой, өшкүлерин, чүүк машиналарын болгаш тракторларын чамдык ажилчыннар боттары туразы-биле ап алгаш чоруй барган деп бо. Совхозтуң конторазы, складтары болгаш гаражтары хос калып, соңгалары бузук, эжиктери чок, бир-ле дайын болган чүве дег апарган.

Ам кижилер бодаарга, хөй-ниитиниң өңчүзү кодан-кодан хойларны, машина-техника дээш өске-даа чүүлдерин ап алган кижилер — коррупционерлер-дир. Ону хоойлу езугаар көрбээнинге кижилер хомудаар. Тывага коррупционерлер эң баштай бар апарганы ол.

Кайда-даа көдээ суурларда чүгле кырганнар арткан. Суурнуң чоңу эвээжеп, ында ажил чоңундан аныяктар өске черлерге көжүп турар. Хоозураан суурларның саны база хөй. Бис кырган улус Тыва Арат Республикадан эгелээш бергелерни көрүп, ажилдап, чурттап келдивис. Ам ажи-төлге кандыг буруу турар боор.

Чоокта чаа телевизордан «Синяя птица» деп дамчыдылганы көрүп ора, бистиң чуртта кайгамчык талантылыг ажи-төлду карап шыладыр кайгап, көрүп база чоргаарланып олурдум. Ол дамчыдылгада хоорай уруглары мөөрейге киржип турар, а көдээ суурлардан уруглар аңаа киришпейн, чыдып каап турарын эскердим. А суурларда талантылыг өөреникчилер эвээш эвес-ле болгай.

Бис, кырганнар, чыл санында эвээжеп, арканнарымыс ам чүгле «Бурган өршээзин деп!» деп тейлеп чор бис. Көдээ суурлар дээрге чурттуң чемгерикчизи болгай. Чазак-чагырга суурларны бут кырынга тургускан болза дээр бис. Көдээ суурларның уруглары, хоорайда өөрлери дег, аас-кежиктиг, келир үези бүзүрелдиг, чаагай болзунам.

Алдын-оол ОНДАР.
Кызыл хоорай.

Шажын-чүдүлгө

МООЛДУҢ БИР
ДУГААР
БОГДА-КЕГЭЭНИ

Чөөн чүк чурттарының Соңгу талазынга Богда-Бурганның Өөредин сайзырадыры-биле бодунуң бодады езугаар хуулгаазын төрүмелдерин удаа-дараалаштыр бодараткан Джебзун Дамба Ринпоче азы Богда-Кегээн Кудуктугунуң намдар-төөгүзү далай ышкаш эгээртинмес улуг.

Бир дугаар Богда-Кегээнниң Чырыткылыг адын Ранчуң Еше Дорже азы Лопсаң Тенпи Гьялцен дээр. Ол 1635 чылда Моолдуң Калгаа Асута хаанның чээни Доржу Пушиету хаанның өг-бүлезинге бодарап төрүттүнгөн.

Богда-Кегээн бичии чаш үезинде бир онзагай аажы-чаңныг, кедергей арыг ак сеткилдиг оол турган. Ооң ыңдыг төрүмелин барымдаалааш, оолдуң ачазы Доржу Пушиету хаанның хууда дилээни-биле бир каш кижилер Төвүттүң Лхасаже чаш оолдуң дугайында V Далай-Лама Башкы болгаш Панчен-Лама Башкыга база Лама Чогең (мага бодунче сагызын бурган кирип турар лама) Башкыга бараалгап, айтырып келгеннер. Ук башкылар оолду шинчилеп көргөш, Чамьяң Чеже болгаш Джебзун Таранатаның катап төрүттүнгөн хуулгаазын чаяалгазыдыр деп чаңгыс үн-биле бадыткааннар.

Ынчангаш беш харлыг оолду Моолдуң Камбы-ламазы кылдыр арзылаң дүжүлгеге чалап олурткаш, Енса Кудукту аңаа «рабжуң» сагылын четтиртип, Лопсаң Тензин деп атты хайырлаан. Оглу сагыл четтирген соонда Доржу Пушиету хаан Моолче бичии Богда-Кегээнни он беш харга чедир тантра болгаш сутра Өөредин өөредир-биле Төвүттөн V Далай-Ламаның өөреникчизи Чоже Намка Сонам Трапканы чалаан. Сөөлүндө ол Башкы бирги Богда-Кегээнниң үндэзин башкызы болган.

1650 чылда бирги Богда-Кегээн Төвүттүң Лхасага чаларап кээп, Цонкапа Башкының Кандан хүрээзинде алдын субурганга улуг өргүл өргүп, сарыг шажынны Төвүттүң соңгу талазында Моол күрүнеге кызыгаар чок сайзырадырынга кончуг күштүг күзүзүшкенин сүзүглөп кылган. База ол ышкаш аныяк Богда-Кегээн V Далай-Лама биле Панчен-Лама башкыларга ужуражып, оларның эрттирген Өөредиглерин база дыңнаан.

Кажан бирги Богда-Кегээн Моолче дедир чоруп турда, V Далай-Лама биле Панчен-Лама башкылар аңаа чагыг-сүмезин берип, хөлчөк эки үдээннер. Олар хөй бурганнар овор-хевирин, судур номнарын база субурганнар дүрзүлерин белекке бергеннер. А Төвүттүң чазаа биле Гомаң хүрээзи бирги Богда-Кегээнге суй белектерден аңгы 50 хире лама башкыларны Моолче катый чоруткан.

Бирги Богда-Кегээн, Джебзун Дамба Кудукту Төвүттөн келгеш, Богда-Бурганның Чырыткылыг Өөредин Моолга улам сайзыраткан болгаш, 1654 чылда Даа-Хүрээни туттурган. Бо хүрээге Бурган-Башкының Өөредии чайгы дажыг хем дег улгадап, шапкын сайзыралды алган.

1723 чылда бирги Богда-Кегээн, Джебзун Дамба Ринпоче азы Лопсаң Тенпи Гьялцен Кудукту бо өртемчейге сарыг шажынга хамаарыштыр кылыр ужуруг ажилын кылгаш, бодунуң Ыдыктыг мага-бодун каап, ачылыг ак Дээрлерже чайылган.

Даш-оол КАРА-САЛ
(Хомушкы).
Кызыл хоорай.

Номга үнелел

БОДУ БОЛУУШКУННАРНЫҢ ХЕРЕЧИЗИ

«Эштерим Светлана, Ким сугларга бо номум өргүп сундум» деп бижээш, ат салган «Үе мени мурнап турар» деп номну авторундан алгаш, холдан салбайн, ол-ла кезээ дүңгө чедир кончуг кичээнгеилеги номчуп таныштым. Ол эживис кымыл дээр болза, бо чылдың апрель 24-те 85 харлаан, тыва чоннуң база бир кайгамчык оолдарының бирээзи Чимит-Доржу Байырович Ондар. Ол бисти эштерим дивес арга чок.

Ооң кады төрзэн кыс дуңмалары – уруглар эмчизи Клава, аптека эргелекчизи Антонина, күдээлери журналист Өлзей-оол, сурагылы мөгевис Дапыл олар-биле эрткен чүс чылдың

деп бисти оожургаткан. Шынап-ла, даргавыс келген-не, ооң бөдүүнү, хөглүг-баштаан, омак-сергезэн магадан бис. Бистерни куспактап, дуңмаларын эргеледип, чараш, чылыг сөстөрни чагып сургааш, байыр чедирип ырлааш, ажилынче далажып чорупкан.

Ол үелерде эштеривис Алдын-оол Канзай, Өлзей-оол Монгуш, Анатолий Хайдып, Байр Санчы, Чаш-оол Таспанчык өгбүлелери-биле хөгжүм-шии, кино театрларынче баар, байырлар-дарда ресторанта културлуг дыштаныр, кыжын «Тайга» станциязынга хаактаар, солун-на чурттап чораан бис. Клава Байыровна эжим-биле каяа-даа барганывыста, акызы Чимит-Доржу Байырович бисти көрүп кааш, чанывыска чедип келир: «Күжүр эрлерни! Эр хейлер!» – дээр. Кыс-даа дуңмаларын ынча дээр солун киж. Улуг, бичии кижилерге хамаарылгазы ден, ажык, бөдүүн бүдүштүг дарга.

«Үе мени мурнап турар» деп номдан Ч.Д. Ондарның амыдыралының эрткен оруун, бөдүүн инженерден дээди эрге-дужаалга канчаар четкенин, бодунуң туружун, коргуш-сыныш чок демисешкенин тодаргайы-биле номчуп таныштым. Оолдарым ачазы К.Д. Данзын-оол ооң-биле кады ажилдап чораан болгаш, номда чамдык болуушкуннарның киржикчилери-даа болду.

ССРЭ дүжүп турда, аш чарлаан оолдарның дугайында ме-дээге Тыва радионун аныяктар редакциязының ролю улуг болган. Ону эфирге дамчыткан

С.Данзын-оол биле Ч.Д. Ондар.

дээш, даргаларым меңээ дыкала килеңнээн. Ам бодаарымга, дидим-не болган бис. Ч.Д. Ондар республиканың аныяктарының дугайында бистиң редакция дамчыштыр билип ап, ооң ажилында доктаамал киржир турган. Интервью алыр дээрге, блокнотун туткаш, дораан кээр. Ооң-биле бөдүүн, ажык чугааны кылыр бис. «Оо, хөй чугаалаптым, орус, тыва сөстөрни холуп кааптым бе, Света?» – дээрге: «Ажырбас, бисте үн операторлары бар, херек чок сөстөрни хирургтар дег, үзе кезип кааптар, кол «дузу» артып каар» – деп, тайылбырлап бээр мен. Ооң соонда эфирге чугаазын кончуг кичээнгеилеги дыннаар. Ол дээрге бодунга харысалгалыын көргүзүп турары ол. 1990 чылда Ч.Д. Ондар РСФСР-ниң улустун депутаты тургаш, тыва радио-биле харылзаазын үспээн. Москвадан дорт эфирни студия дамчыштыр чорудуп эгелзэн бис. Ол амгы электроннуг харылзааның баштайгы дештилгезиниң эгези-дир.

Чимит-Доржу Байырович номун мындыг сөстөр-биле дооскан: «Үе мени мурнап турар» деп номнуң сөөлгү арнын хаар үем келген боор. Ону күүсөдир бетинде бо ном дээрге Чимит-Доржу Байырович Ондарның долчу намдары звес-тир дээрзин сагындырар ужурулуг мен. Янзы-бүрү төөгүлүг чылдарны көөр, аңаа чурттаар кижик-чолдуг болган кижиниң көрүп эрткен чүүлдери-дир. Бо чүүлүм бир онзагай звеспе, чүгө дээрге ол кара-чаңгыс темага – эрге-чагыргага тураскааттыгын.

Бо номну номчааш мени эрге-чагырганы кайы-хамаан-чок бактаар, чөнүк, туугай шүгүмчүлөкчи деп санай бербезин дыка-ла күзээр-дир мен. Күрүнениң ындыг үзүткөчү болгаш өзү-чурум чок апаар чоруу барык турбас болуушкун-дур. Ындыг чыгыгы кижилер деп санаткан Сталин безин бодунуң чонунга болгаш чуртунга дыка хөй эки чүүлдери кылган бол-

гай. Үе эртерге, Горбачев эде тургустунуушкунуң, гайында эки сөстөрни чуга-1993 чылдың октябрының хуннерин Россияның төөгү демократияны камгалаан сактыр кижилер тыптып чадавас деп бодаар мен.

Ындыг чорук туруп б-Туруп болур харын.

Бо ном бистин улуг ч-вустун төөгүлүг болуу-нарының херечизиниң бо-дорт киржикчилериниң сак-кыны болуп артар болзун. Философ Шопенгауер ме-дээр ышкаш чүгө ийин: «Угаан-медерелим меңээ орулга эккелбээн, ынчалз-аажок хөй болгаш ажи-чарыгдалдардан мени ки-лаан». Бо ном эрге-чагыр-келир үедеги элперинге бо-удуртукчуларының болду-частырыгларын каптап-арганы тыпсыр болза, ды-өөрүүр ийик мен. Чүгө о-оларның частырыглары чу-республикага, муң-муң, мил-миллион бөдүүн кижилерге-ла аар уржуктуг-дур.

Бистиң хоочуннарывыс адаларывыстың эң үнелел-галы-даа, күрүне ажилда-рының алдагдалдары-даа-аажок улуг салдарлыг. А-амыдыралымның алыс ут-бо.

Ч.Д. Б. ОНДАР.

Бо одуругларны номчуп-ла, номда чүнү бижээни-дингир. Улуг өгбениң ному-тукчуларга, аныяк лидерл-төөгү башкыларынга, сту-тилерге өөредилгиг, чугула-деп бодаар-дыр мен. Автор-кады ажилдап чораан хоочу-бот-тускай сайгарылгалыг-чууру чугаажок. Ооң чону-д Төрзөн чурту дээш бурун-чүткүлүнүң бедиин чүглө-чон звес, бүгү делегейде ат-с-билдингир коллегалары чо-рал-биле үнелээр. Бүгү тал-биле күштүг кижиниң наз-узу-на боор. Ындыг-ла бол-Курай! Курай!

Светлана ДАНЗИН-О-хоочун журнал

Элегес (Эне-Сайның адыры) – Таңды кожуунда эң-не улуг хем. Ооң узуну 178 километр. Элегес боду база хөй адырларлыг, ооң улуг адырларына Дүрген, Унгеш, Баян-Тала, Сайлыг, Хендерге, а бичии адыр-ларына Оңгача, Межегей, Могой, Шанган база Уургай-лыг хамааржыр. Ук хемнер балык-байлаң-биле байлак. Шаг-шаандан тура Элегес

хемни дургаар «элеңнер» деп төрөл-бөлүк чурттап чораан, Элегес деп ат оон укталган деп төөгүде бижип турар. Хөй вектерниң дургузунда Тываның девискээринге янзы-бүрү төрөл аймактар чурттап чораан болгай. Хуннар, кыргыстар, моолдар, кыдаттар, орустар дээш оон-даа өскелер. Чижек кылдыр алыр-га, Таңды кожуунуң Кочетов сумузуңуң девискээринде чам-дык чер аттары Могой, Шанчыг, Шанган деп моол сөстөр-биле адаттыгын. Бай-Хаак суурнуң чоогунда Аргалыг деп черни орус чон адап чадап кааш, «Аргалик» деп адаан. Элегес хемни база-ла өске черден келген улус ынчаар адаан хевирлиг. Бай-Хаак школазының башкызы Валентина Васильевна Ондарның (Оюн) Элегезим деп шүлүүн номчук-ларга бараалгаттым.

ЭЛЕГЕЗИМ

Элегезим Улуг-Хемге
Эргеленип, четтинипкеш.

Төрөл аймак

СИИН-ООЛ ОЮННУҢ УК САЛГАЛЫ

Лакпа Кежеге оглу биле Диизеңмаа Силбишровна Оюннар база 3 харлыг оглу Сиин-оол. Москва хоорай.

Соңгу доштуг океанче
Согунналып кире берген.
Элик-хүлбүс турлаа болган
Элбек ойттуг ынак хемим.
Торгуланчак хээлер шыпкан
Тоолзуг каас, онза хемим.
Дүне-хүндүс могаг билбес,
Дүрген маңныг төрзөн хемим.
Бо чүүлүмге Элегес хемни

дургаар чурттап чораан оюн уктуг өгбелеримни бижикиседим. Кончуг берге үеде чурттап чораан-даа болза, олар ажи-төлүн эртем-билигге чедирип, алдар-аттыг оолдар, кыстар кылдыр өстүрүп каанынга чоргаарланмас аргам чок.

Лакпа Кежеге оглу Оюн –

Москва хоорайның М.В. Фрунзе аттыг шериг академиязын 1937 чылда дооскан эң-не баштайгы тыва сургуул. Академия дооскан чылында ТАР-ның шериниң ко-мандиринге томуйлаткан.

Лакпа өөнүң ишти Диизеңмаа-биле алды ажи-төлдүг бол-ганнар. Уругларының бирээзи, бичиизинде-ле аарыгга алыскаш, чок болган. Беш ажи-төлүн эр-тем-билигге чедирип, төлөпиг кижилер кылдыр өстүрген. Оларның дөртү дээди эртемниг.

Уругларының эң улуу Сиин-оол Лакпаевич Оюн 1934 чылдың сентябрь 10-да Москва хоорайга төрүттүнген. 1955 чылда Ленин-град хоорайның А.Н. Островский аттыг театр институтун дооскаш, улаштыр ол-ла хоорайның те-атр, хөгжүм база кинематограф институтунче өөренип кирип алгаш, дөрт чыл болганда ону чедишкенин дооскан. Ол тыва театрының баштайгы профессио-нал режиссеру, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, РФ-тиң хөй-ниити өөредилгезиниң хүндүлүг ажилдакчызы.

1959-1992 чылдарда В.Ш. Көк-оол аттыг национал театрының кол режиссеру болуп ажилдап чораан. Ооң соонда Кызылдың №9 школазынга башкылап, Тос-

Карак аттыг бичии чаштары театрын удуртуп турган.

Амгы үеде ооң хар-назы улгады берген-даа болза, ажи-шке кызымаан кижилер кайга Чүү кижилер 80 хар ажа бер-г-аныяк-өскөнгө бөлгүм эртки чораан боор. Ол Тывага бир-гаар Фехтования федерацияга тургускаш, бо хуннерге чед-ооң кичээлдерин эрттирип тур-Өөнүң ишти Татьяна Одумов-ТР-ниң улустун эмчизи.

«Кижиде шупту чүве чар-болур ужурулуг: арын-шырай-идик-хеви, ишти-хөңнү бол-угаан-бодалдары» деп, А.П. Ч-хов бижээн. Бо сөстөр Сиин-О-Лакпаевичке дорт хамааржыр.

Сиин-оолдан бичиизин Ал-сандра Падарчы (Оюн) дээр эртемниг, КАЧК-ка (Күрүнени айыыл чок чоруунуң комите-аажылдап чораан. Александр аныяк үезинде хол бөмбүүн-шыырак ойнакчызы. Оон б-чиизи Эдуард дээди эртемни-юрист Тыва Республиканың Да-ди Судунга судьялап, хүндүт-дыштанылгаче үнүгүже дээр-аңаа ажилдаан. Эдуардтан б-чези Анатолий Оюн дээди эр-темниг тудугжу. Ол Новосибир-хоорайның тудуг институтун дооскан. Оларның хеймери Ше-чи Оюн бүгү назынында чол-лап келген. «Сугга дүшкен кижил-камгалаан» деп медаль-биле Тывага бир дугаар шаңнаткан.

Сергей ОЮН

• Василий Васильев-Харысхал,
(Саха (Якутия))

МӨҢГЕ ЫНАКШЫЛ ДУГАЙЫНДА ТООЖУ

(тоожудан үзүндүлөр)

(Уланчызы, Эгези № 102 «Шында»).

– Бистерни иелдиривисти арттырып
– деп диледим.

Эрзэлге орган кижилер үнө бээрге, Тая
саал чокка ыглап-ла тур.

– Мен, мен!... Оорлавадым! Олар мени
руудадып турлар. Мен, мен!...

Ону арай деп-ле оожургадып алгаш, ха-
к чүүлдүн ужурун билип алдым. Чаңгыс

эзде чурттап турар бир уругга ол акша
дирген чүвө-дир. Үр-ле тудуп-тудуп, адак

анда өрөзүн төлөп берипкен. Ол хүн ин-
нат эргелекчизиниң акшазын оорлап ап-

тан. Интернатта кижі бүрүзүн байысаап,
ериниң чүү-хөөзүн үжээн. Оорлаан акшалар-

Таяның эң-не үнелиг чүүлдерин шыгжаар
ки хааржакчыгажындан тып алганнар.

Мурнакчы тракторист турган болгаш,
район совединиң депутады чордум.

Иници эргелекчизинге баргаш, истелгени
тап чорударын чедип алган мен. Таяның

ининиң бадыткап эккелдилер. Ынчалза-
а кандыг-даа шимээн соонда ооң чаңгызы

мей-ле артып каар-ла болгай.

Тээгиге фельдшер болуп ажилдап турган
орус уруг, Груздева Тамара Таяныгашты

эзэн хоорайы Саратовче алгаш барган. Ол
таанда чаксы тарылга соонда Слобода

ааш, билип алган мен.

Эгезинде мен аңаа таарзынмадым – «Кан-
чүм-даа айтырбайн, баш удур чугаала-

алгаш барганы ол?» А өскө талазында,
орс өзериңиң орнунга төрөзүн эвес-даа

аваалыг болуру эки-ле ыйнаан харын»
адал мени оожуктуруп кагды.

Ооң соонда кандыг-даа харылзаа чок
ауус Чаа-Чылда, Май 1-де байыр че-

ришкенини алган мен. Аар күш-ажылга,
дыралдың аап-саап ажил-херектериниң

аңаа үргүлчү бир-ле чүүл харылаары
адамас. Таяныгаш дугайында чоорту

ушкан ышкаш-тыр мен.

Ажил-иш, хүн бүрүнүн чымыжы бистерни
ыл кээр. Бистер көдөз черниң чуртта-

ары ышкашыл бис! Кыжын трактор-биле
и, сизген сөөртүр, чазын, күзүн – тараа

ар болгаш ажаар ажилдар, чайын сизген
кичилерин удуртур ажил. Хову бригадири

оров Нюкас аарый бээрге, ооң орнунга
и бригадирледип калды.

Партия райкому каадырлар белеткээр тех-
миче чорудупкан. Эгезинде өөрөдигден

да-ла ырай берген болгаш, бергедежил
үм. Чаңгыс мен-даа эвес, хөй-ле кижилер

ажылдан угаан ажилынче арай деп-ле
чип турдулар. Ооң кадында кадайлары,

төлү, ажил-ижи оларны үргүлчү төрөзүн
миче тыртып турду. Ынчалза-даа шупту-

ызымаккай эки өөрөнип турдувус. Хөй
дерни билип, хөй-хөй эш-өөрлүг-даа

дыдыс. Чагырга даргазы Дарья Давыд-
а биле бир-ле дугаарында аңаа, техни-

а, таныжып алдывыс, ооң соонда көдөз
а-агый академиязынга кады өөрөнип

увус. Оон эгелеп улуг өңүктөр апарган
Якутска Дарья-биле душ бооп ужуражып

ивис. Ол мени салбайн, суг-от өттүр
ирип, бо черни ээлээр арга бергени ол...

Өнүүттэге салбыр эргелекчилеп тур-
көдөз ажил-агый академиязынче бот-

дилге-биле кирип алдым. Ажилымга
едээшкениннэр турза-даа, курстан курсче

урук» чок шилчип чоруп ордум.

Актырымга, беш дугаар курсче шилчип
и, шылгалдалар соонда болган чүвө

Лена хеминиң ыңды талазында төрөзүн
миче чанар дээш, машина кыйгыртып

и. Суурум чурттакчыларынга бодумнуң
алган аап-саап чүвөлөримни болгаш

арымны борбактай чыып шарып алгаш,
о-трамвайга кирип келдим.

Учүмүнү салып, олут тып алгаш, палу-
е үнүп келдим. Палубаның ужунда чайгы

е тоннуг шилгедек херээжен кижі тур-
айга олуруп алгаш, ортулукчугаштарда

ногаан хевин кеткен үнүштерни хем ак-

сындан бээр чүүк сөөрткен хемелерни, кывар
материалдар чүдүргөн танкерлерни көрүп ор

мен. Удуртукчу кижиниң бажында чүгле мал
чеми, кывар-чаар материалдар, техникага

кезектер, хем оруу-биле үезинде эккээрлер
ирги бе деп бодалдар...

Шак-ла ынчаар боданып олурумда,
палубага турган херээжен кижі хенертен

айтыра-дыр.

– Буруулуг болдум! Бэстэхан Слободаже
автобус халып турар бе?

– Чөгөнчиг. Бэстэх автобустары ынаар
шагда-ла халыастаан.

– Шаанда Магандан самолет ужуп турган.
Аэропорт хагдынган деп чугааладылар. Сло-

бодаже канчаар чоруп болурул?

– Хуу машиналар чоруп турган чүвө.

– Бэстэхка ооң мурнунда кажан-даа
чорбаан-дыр мен. Хуу автобустарың док-

таамын меңээ айтып бээр силер бе?

– Якуттап шуут чугаалавас силер бе?

– Мени буруудатпайн көрүңер. Чугаа-
лаарга, чогум билер мен. Дыл харын ээлбейн

баар-дыр. Бичии чылдарымдан эгелээш
төрөзүн дилымга чугаалавайын чораан мен...

Ой! Силер? Миша акый эвес силер бе?!...

– Мэхэйи! Борокуоппайабыс!...

– Силер мени сагынмас-тыр силер бе?

Мен, мен – Тая-дыр мен...

– Ханник Таанна? Кандыг Тая?

– Тая... Артемьева... Тээгиден...

Мурнумда турар херээжен кижини элдеп-
синип кайгадым. Тээгиден сал-биле мээң

чанымга бадып келген, бажының дүктери
гексохлорин чытталып турган, аңчы ыттар-

дан корткан чүвө ышкаш, көрүп алгаш турган
койгунчугаш дег, бичии уруг болгаш шак бо

бышкан, эът-ханы четчи берген, чоргаар
база чараш херээжен кижі мээң бажымга

сыңып чадап тур. Ооң бичии сыгыр, улуг
көк карактары база эргим эриннериниң оң

талакы азында бичии менчигежи ол бүгү
мээң мурнумда ол – Тая Артемьева дээрзин

херечилеп турду.

– Таяныгаш! Гексохлоранның чашчы-
гаш!...

– Миша! Миша! Төрөзүн чүвөм! Мен тып
алдым! Тып алдым!

Ол мээң мойнумдан куспактаныпкан,
арны-бажымны ошкар-чыттап эгелээн. Кыс

кижиниң чараш ээлгир дурт-сыны, эмиг-төжү
мээң херээмде дээй берген. Мен ооң чинге,

шимченгир белинде куспактап алган тур мен.
Сүт-биле-даа, гексорал-биле-даа, чаш уруг-

биле-даа чытталбады. Чок! Чүлге эр кижиниң
бажын дээскиндирип кээр херээжен чыт...

...Тая-биле ам бис иелээн, чуртталганың
өөрүшкүзүн-даа, ажыын-даа көрүп каап-

кан ийи бышкан кижі, боттарывыстың
өгбелеривистиң черинге чаа чуртталганы

тудар дээш, чорупкан бис... Тая мынча деп
чугаалады: – Хемивиске эштип алылы!

Бүгү-ле багай бодалдарны – сагышсыралды,
кижилерниң аас-дылын хемниң арыг чалгыы-

биле чуп кааптаалы! Ооң соонда арыгланган
боттарывыс чаа чуртталганы өскөн-төрөзүн

черивиске эгелээр бис!

Тая-биле ынак хемивиске чашкы шаа-
выста дег, эштип-шымнып, суг чаштынчып

мага хандыр ойнап алгаш, арыг элезинге
хүннээркеп кезек чыттывыс. Хемден үнүп

кээривиске, шынап-ла, сагышка чиик болду,
арыглары берген бис...

Бодувус черивиске майгын тип алгаш,
чайны эрттирип алдывыс. Бажың

кертип алгаш, күзүн ынаар кире бердивис.
Тая эвенк болгаш, кандыг-даа ажилдан

ойталавас, дидими-биле кылыр турду. Мен
дээш аажок сагыш салыр! Бичии чаш уруг

дег ажаап-тежээр, чуур, чодар, янзы-бүрү
аьш-чем кылыр, каттар, мөөгүлөр белеткээр,

жын аңнап, чазын ыаш белеткеп, чайын сизген
кезип ажилдап турдум, бажыңым база улап
алган мен. Бажыңывыс аажок улуг, делгем
апарган. Удаваанда бистер улуг ажил-агый-
лыг, бажыңың, чунар-бажыңың, хотоннуг,
гаражыг апарган бис. Чаңгыс-ла чүвө четпес
– ажы-төл чок турдувус. Боттандырып чадап
каан бис.

Ажы-төл чаяттынмайн турарындан Тая
дыка муңгараар турду. Уруг азырап алыр деп
күзөл, бодап тытып келген. Ол үеде Тээгиге
бригадирлер ызырынмас турган, беш дугаар
бе азы алды дугаар бе бригадир чоруй барган.
Мени бригадирлеп көр деп диледилер. Ол
үеде дөрт дугаар, беш дугаар бе бригадирге
чагаа келген. «Кадайлыг турган-дыр сен, мени
мегелеп каан сен, сенден кыс уруг божуп
алдым, сээң адында бижидип каан мен, ам
ону Уруглар бажыңыңа дужаапкан мен» деп,
бир уруг бижээн.

Чагааны номчааш, дораан-на хоорайже
чорупкан мен. Ол оол бир-ле албан черинде
экспедиторлап ажилдап турар болган, ону
тып алгаш, чагааны тутсуп бердим. Ол угаа-
нын оскунуптар часкан. Дораан-на уруундан
ойталап эгелээн. Ол бүгүнү ыңдыг болур-даа
деп билгеш, уругдан ойталап тур мен деп баш
удур белеткеп алган бижимге ат салдырып
алдым. Оон чорупкаш, уругну барып көрдүм.
Меңээ тааржыр болду. Ооң соонда Таяны
хоорайже эккелгеш, уругну көргүстүм. Уругну
көрүп кааш, ол чидирипкен билээң тып алган
чүвө ышкаш, аажок өөрүдү.

Ооң соонда хөй-ле саазыннар долдураар
түвектиг ажил эгелээн. Документилер
кылыр Төпке аас-кежик бооп, Тээги чурттуг
бир херээжен кижі ажилдап турган. Бис
тургустунуп келген байдалды аңаа, Домна
Митрофановнага, чугаалап бердивис.

Даштыкы хевири дүрзүгүр, долгандыр бүгү
кижилерге шыңгыы кылдыр көстүр-даа бол,
Домна Митрофановна херек кырында аажок
чаагай эки сеткилдиг кижі болган, чамдык-
тарны шыңгыызы-биле, өскөлөрни деткээн
эки сөстөр-биле удуртуп чоруур. Бистиң хе-
рээвисти ол эки чогултуп, хоорайдан Тээгиге
уруглуг келген деп документилерни кылчып
берди. Оо, Таяныгаштың өөрүшкүзүн ынчан
көргөн болзунза! Аас-кежик болгаш өөрүшкү-
биле ол иштинден чырып турган!

«Ажы-төл үнү дыңналбас бажың – ку-
руг бажың-дыр» деп, шын-на чугаалаан.
Тууйаның келгени-биле бажыңывыс өөрүшкү-
биле дола берди. Хүнүвүс Тууяа апарган
турду. Хүн бүрүде чаа-чаа өөрүшкүнү биске
берип, ол өзүп эгелээн – адыштарын часкап,
орундан туттунуп кылаштап, эге баштай-ла
«авай» дээн сөзү, баштайгы базымнары...

Бригадирлеп ажилдап тур мен. Улуг күш-
биле, хөй эвес чаштарга бичии уруглар сады-
школаы ажадып алдывыс. Бир кижизидикчи
башкы, бир повар-няня деп олуттарны чедип
алдывыс. Тая кижизидикчи-башкы кылдыр
томулатты. Аныяанда-ла хоорайга уруглар
садынга поварлап ажилдап чораан Тээги
чурттуг Антипина Дуя өскөн-төрөзүн черин-
ге төрөлдөп келгеш, уруглар сады-школага
ажылдап артып калды. Ашаа орус сөөктүг. Ол
бүгү назынында тудугга ажилдап чораан, ону
хоорайдан бээр кыйгыртып алды.

Василий Ивановичиниң Тээгиге келгени-
биле ол бүгү девискээрде тудуглар кылыры
калбара берген. Тээгинчилер, бистер, инек
болгаш аьттарны, ивилерни, дилгилер-
ни өстүрүп эгеледивис... Өгбелеривис
чаңчылдарын болгаш ажил-херээн уламчы-
лаарывыс ол.

...Кажан уруувус Тууяа чаа-ла чулчуруп
чугаалап турда, Тая иштиг апарган. Аас-
кежиивисти меңнетпес дээш, оваарымчалыг
турдувус. Шак ынчаар кыш ажил алдывыс.
Чазын, хем часты бээрге, өдүрөк адып хондур
чоруй баар турдум...

...Орукче үнүп, аңнап чоруурда, бажы-
ңымга шупту чүвени белеткеп кааш, чоруй
баар турган мен, а бо удаада дош шыгжаар
черивистен дош уштуп кагаан болдум.

Тая, чеди айлыг иштиг кижі, дош шыг-
жамырындан дош уштуп ап тура, чаданы
чандыр баскаш, кээп дүшкен. Та кайы хире
үр чытканы ол ийик, кожавыс Дуяа ону хе-
регилеп кыйгыра бергеш, сураг баарга, дош
шыгжамырының дөвүн дүвүндө ханы төктү
берген, меделер чок чытканын көрүп каан.

Сайлыкмаа КОМБУ
очулдурган.

(Уланчылыг).

Хууда бодал

ТЫВАНЫҢ ЭЭЗИ БАЙ-ТАЙГАДА

Бо чылын июнь айда
ыдыктыг Бай-Тайганың
дагылгазынга киржип, ооң
ээзинден ал-бодум, ажы-
төлүм, уйнуктарым аас-ке-
жиктиг, амыр-кадык чурт-
таарын дилеп, оглум-биле
кады чаламаларны өргүп
баглавышаан, чалбарып-
тейлээн бис.

Бел аржаанындан дагыыр
черге чедир машина оруунуң узу-
ну үжөн километр чыгам. Ында
муң хире кижі, барык ийи чүс
чыгыы чиик машина бар. Чазак
Баштыңы Ш.В. Кара-оол база
келген. Кызыл хоорайдан келген
аалчылар мырыңай эңмежөк.
Назы-хары улгады берген, каас-
шеник тыва тон, бөрттүг орус
кижиниң тейлеп органын база-
ла аңаа көрдүм. А тывалардан
тыва идик-хептиг кижилер ховар
чоржук.

Тоолчургу чугаа езугаар
алырга, Бай-Тайганың бажында
Тываның ээзи Сангба Норулка
бурган чурттап турар. Ол Ара-
нак куш кылдыр хуулуп алгаш,
бодунуң девискээрин эргий ужуп,
бүгү чүүлү көрүп турар. Төвүт
дылдан Сангбаны очулдурарга,
арыг дээн, а Норулка дээрге эр-
тине бурганы дээни ол. Ыдыктыг
Бай-Тайга ол бурганның оран-
делегейи-дир. Богда-Кегээннер
Моолдан келгеш, Бай-Тайганы
дагып чорааннар.

Дагылга чериниң соңу тала-
зында Бай-Тайганың меңгилги
бажы көстүп чыдар. Бир эвес
олап ажа бээр болза, ооң баа-
рында Эзим-Адаанда мээң
өөрөнип чорааным Кызыл-Тайга
школазы турган чер бар. Оон
ырак эвесте төрөзүн Алаш хемим
шаагайдыр агып чыдар.

Байыр-оол МОНГУШ.

Мерген угаадыгылыг сөстөр

- ❖ Эң-не коргунчуг кижі –
мегечи кижі.
- Эң-не кара сагыштыг сеткил
– адааргак сеткил.
- Эң-не улуг моондак –
кортук чорук.
- Эң-не чараш чорук – өршээр.
- Эң-не эки камгалап –
хүлүмзүрүг.

- ❖ Кажанда-даа шенеп көрбөйн,
күзээниң чедип шыдавас сен.
- Кылган частырыңны меде-
реп билгеш, ынчан угаан кирер
сен.

Көөр хөөн чок чорук дээрге
аштырганнарның салым-хуузу-
дур.

Конфуций.

Үлегер домактар

- Өттүнчекпей – өөрөниичел,
Өжөшпей – өөндөлөвөс.

- Холум, холум кылдыр
ажылдаар,
Тоттум, тоттум кылдыр
чемненер.

- Чединместе чевен аттыг,
Чем чокта харам аттыг.

- Аштаанын утпас,
Тотканын уттултар.

- Аштай-аштай, тодар,
Түрей-түрей, байыыр.

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

Россия Федерациязының Истелге комитетининг Тыва Республикада истелге эргелелининг удуртукчузунунг оралакчызы Таңды кожууннун Бай-Хаак суурунга хамаатыларны хүлээп алыр дугайында

Россия Федерациязының Истелге комитетининг Тыва Республикада истелге эргелелининг удуртукчузунунг оралакчызы Шаронов Евгений Викторович Таңды кожууннун Бай-Хаак суурунунг Оюн Данчай кудумчузунунг 45 дугаарлыг бажыңыга 2017 чылдың сентябрь 6-ның хүнүнде 11 шак 00 минутадан 12 шак 30 минутага чедир хамаатыларны хүлээп алыр.

Чагыдылга – 2017

«ШЫН» — ТӨӨГҮЛҮГ СОЛУН

2017 чылдың ийиги чартыында «Шын» солуннунг чагыдылгазы Тываның бүгү почта салбырларында бо хүннерде чоруп турар.

Ынчангаш «Шынны» үезинде чагыдып алырынче республиканың ырак-чоок булуңнарында чурттап турар хүндүлүг чонувусту, бижикчилеривисти, номчукчуларывысты кыйгырдывыс!

Индекс	1 айда	3 айда	6 айда
11530 — хуу кижилерге	158,22	474,66	949,32
31730 — организацияларга	168,22	504,66	1009,32

Хүндүлүг чонувус! «Шын» солунну үезинде чагыдып номчуңар!

Вашу рекламу прочтет вся Тува на страницах газеты «ШЫН».

«ШЫН» — газета, которая распространяется по всей территории республики. Т: 2-18-10.

УАЗ автомашинага артык кезектерни садып база ЧАГЫДЫП ап болур!

Чагыдар болза (УАЗ, ВАЗ, ГАЗ) өртөз Новосибирск хоорайны болур. 10 хууга чедир чиигелделиг

Өнчү хевиринден хамаарылга чокка (бюджет – 44-ФХ-ның 93 чүүлүнүн 1 кезээниң 4 пунктузун езугаар) организацияларны болгаш албан черлерин таарымчалыг керээ езугаар кады ажилдажылгаже чалап тур бис.

Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу, 115 (2 ка) тел. 8-913-358-08-88.

ИЗВЕЩЕНИЕ

Администрация Пий-Хемского кожууна, в соответствии с земельным кодексом РФ, информирует о возможном предоставлении земельного из категории земель населенных пунктов в аренду, сроком на 20 (двадцать) лет, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Пий-Хемский район, с. Суш, ул. Зеленая, д. 33 а, с общей площадью 600 кв. м., кадастровый номер 17:08:0601002:235, разрешенное использование – под огород.

В рамках действующего законодательства в течение 30 дней со дня опубликования данной информации Отделом земельных, имущественных отношений и архитектуры администрации Пий-Хемского кожууна принимаются письменные заявления на данный земельный участок.

Начальник отдела земельных, имущественных отношений и архитектуры Кужугет

«Шын» солуннунг 2017 чылдың август 31-де үндүрүлгези «Мөгейи» деп чүүлге эки турачы Вера Байлактын дугайы Чингис Тырыктын интернетке үндүргени шүлүктү ажылгаан, шүлүк чогаалчы Черлиг-оол Кууларнын шүлүү деп демдеп тинмейн барганы-биле Чингис Тырыктын шүлүү ышкаш апар ыңдыг чылдагаан-биле шүлүк езулуг авторунунг ады-бүтүмнөй барганы дээш, Тываның улустунг чогаалчызы Черлиг-Кууларга редакция хараадалды илередип тур.

ИЗВЕЩЕНИЕ О ПРОВЕДЕНИИ АУКЦИОНА

На основании постановления администрации муниципального района «Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва» № 217 31.08.2017 года, администрация муниципального района «Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва» (Организатор аукциона) объявляет аукционы на право заключения договора аренды земельного участка.

Форма торгов: аукцион

Дата проведения аукционов: 05 октября 2017 г. Место проведения аукционов: Республика Тыва, Чаа-Хольский кожуун, с. Чаа-Холь, ул. Ленина, д. 8

Предмет аукционов: право на заключение договора аренды земельного участка под строительство. Срок аренды — 20 лет

№ аукциона	Время аукциона	Местоположение земельного участка	Разрешенное использование земельного участка	Площадь, кв. м.	Кадастровый номер	Начальная цена, руб.	Шаг аукциона, руб.	Задаток, руб.	Информация об объектах в сетях инженерно-технического обеспечения и размере платы за подключение объектов к сетям инженерно-технического обеспечения
1	15:00	Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Булун-Терек, ул. Дружба, д. 17	Для индивидуального жилищного строительства	1472	17:14:0301014:134	3300	165	660	Технологическое присоединение объекта возможно от электрических сетей ОАО «Тываэнерго»

Параметры разрешенного строительства

Минимальный отступ от красной линии — 4 м.

Минимальный отступ от границ земельного участка — 6 м.

Порядок приема заявок на участие в аукционе: для участия в аукционе заинтересованному лицу необходимо подать Организатору аукциона заявку (лично или через своего представителя). Лицо, подающее заявку, обязано вместе с заявкой представить следующие документы:

1) копии документов, удостоверяющих личность (для физических лиц);

2) нотариально заверенные копии учредительных документов и свидетельства о государственной регистрации юридического лица, а также выписку из решения уполномоченного органа юридического лица о совершении сделки (если это необходимо в соответствии с учредительными документами претендента и законодательством государства, в котором зарегистрирован претендент) (для юридических лиц);

3) документы, подтверждающие внесение задатка.

Задаток должен быть перечислен на расчетный: р/с № 40101810900000010001 отделение НБ Республики Тыва г. Кызыла (Администрация муниципального района «Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва», л/с 03123005360), ИНН 1715001332. КПП 171501001. БИК 049304001.

Задаток должен поступить на указанный счет не позднее 29 сентября 2017 г. В случае не поступления задатка на расчетный счет в указанный срок претендент к участию в аукционе не допускается. Организатор торгов в течение 3-х банковских дней

со дня подписания протокола о результатах аукциона возвращает задаток участникам торгов, которые не выиграли их.

Заявки на участие в аукционе вместе с другими документами принимаются рабочим дням с 09.00 до 18.00 со дня опубликования настоящего информационного сообщения по адресу: Республика Тыва, Чаа-Хольский кожуун, с. Чаа-Холь, ул. Ленина, д. 8, каб. № 27. Последний день приема заявок 29 сентября 2017 г. Определенный аукцион состоится 05 октября 2017 г. в 15:00 часов по адресу: Республика Тыва, Чаа-Хольский кожуун, с. Чаа-Холь, ул. Ленина, д. 8, каб. № 27. путем рассмотрения заявок и документов претендентов, установления факта поступления претендентов задатков на основании выписки с соответствующего счета.

Осмотр земельного участка на местности проводится в каждую пятницу с 10.00 до 13.00 после выхода настоящего сообщения.

Официальный сайт, на котором размещено информационное сообщение <http://torgi.gov.ru/> <http://chaa-hol.rtyva.ru/>

Решение об отказе в проведении аукциона может быть принято не позднее чем за три дня до наступления даты его проведения.

Подведение итогов производится по окончании аукциона. Победителем признается тот участник, который предложит в ходе аукциона наиболее высокую цену за предмет аукциона.

Условия и сроки платежа устанавливаются договором аренды земельного участка.

солуннунг сайтызы: shyn.ru / электроннуг почтазы: shyntuva@mail.ru / shyntuva@yandex.ru

Неделяның тиражы: 11805 экз. Үндүрүлгениң тиражы: 3935 экз.

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш
харылзаа яамызы.

Кол редактор
А.С. ШОЮН

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн
адреси: 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор А.С. ШОЮН — 2-01-35.
Кол редакторнунг оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар — 2-17-91.
Секретарь В.М. Чактар — 2-30-69; тел/факс (394-22) 2-30-69.
Бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи (Н.Б.Б. Оюн, А.А. Лагзы) — 2-18-10.
РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:
Ниитилел-политиктиг (редактору Ш.М. Суван).
Экономика, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый (редактору Д.С. Монгуш).
Социал айтырыглар (редактору Н.С. Эргел, корр. Ш.Н. Ховалыг) — 2-17-94.
Культура, чогаал, медээлер база спорт килдизи (редактору А.Н. Соян, корр. Э.Н. Кол).
Очулга (редактору Д.И. Чыдым, очулдурукчу А.К. Ооржак).
Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак.
Корректорлар А.Ч. Чамзырын, Ч.Н. Мачык.

Расч. счет № 40603810900004000277
Корр. счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465
КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва»
г. Кызыл.

Харылзаа информация технологиялар болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албаннунг Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың декабрь 3-те бүртүккөн. Херечилелдинг дугаары — ПИ № ТУ17-00068.

Солунну «Тываполиграф» ААН-ге парлаан (Кызыл, Щетинкин болгаш Крайченко, 1). Солунда парлаттыг материалдарныкы, торпарының бодалдары редакцияның туружубу-дүүлешин барып болур. Айыттыгнан саннары болгаш даа фактылары, дындагылары дээш авторларга харыллаар.

Чагыдылга индексиз хуу кижилерге — 11530, организацияларга — 31730. Солун неделяда үш катал үнер. Хемчээли 3 парлаар ама. Номери парлалгаже дужааган: график езугаар — 21.00, хөрөк кырында — 18.00. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефоны дугайында.